

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ*

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1962-1963

1) ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1962

Α'.

ΕΚΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ ΕΙΣ ΔΥΤΙΚΗΝ ΙΚΑΡΙΑΝ
ΑΠΟ ΤΗΣ 13-31 ΙΟΥΛΙΟΥ 1962
ΥΠΟ ΓΕΩΡΓ. Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Ἀπὸ τῆς 13 μέχρι τῆς 31 Ἰουλίου 1962 ἐπεχείρησα κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας (ἀριθ. ἐγγρ. 4448/16-6-62) λαογραφικὴν ἔρευναν εἰς περιοχὰς τῆς Δυτ. Ἰκαρίας, εἰδικῶς εἰς συνοικισμοὺς καὶ ἀγροικίας τῆς περιφερείας Ραχῶν ἰ (Χριστός, Ἁγ. Δημήτριος, Καρυδιές, Τραγοστάσι (παλαιότερον Βρουλλᾶς), Βρακάδες καὶ Ἀρμενιστής), εἰς τὴν Κοινότητα Φραντάτου (Φραντᾶτον καὶ Μάραθος) καὶ τὸ χωρίον Γιαλισκάρι ἡ.

Τὸ ἔδαφος γενικῶς τῶν περιοχῶν τούτων εἰς τὴν διαμόρφωσίν του εἶναι ὄρεινόν, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ εἰς τὴν περιφέρειαν Ράχες δασῶδες.

Ἡ κοινότης Χριστοῦ Ραχῶν μὲ ἔδραν τὸ συνοικισμὸν Χριστὸς κατέχει περὶ τὰ 40 χιλ. στρέμματα, ἐκ τῶν ὁποίων, κατὰ πληροφориᾶς ληφθείσας ἐκ τῆς κοινότητος, 22829 χρησιμεύουν ὡς βοσκότοποι. Ἐκ τούτων ἔκτασις 10400 στρεμμάτων ἀνήκει κατὰ τίτλον κυριότητος εἰς φυσικὰ πρόσωπα, ἡ δὲ ὑπόλοιπος εἶναι κοινοτική. Περὶ τὰ 17.000 στρέμματα ἔτι καλύπτονται ὑπὸ δασῶν.

Ἡ ὅλη περιοχὴ ἔνεκα τοῦ ἀγόνου αὐτῆς δὲν προσφέρεται εἰς εὐρεῖαν καλ-

* Περὶ τῆς καθιερώσεως τῆς δημοσιεύσεως τούτων βλ. εἰς Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. Θ'-Γ' (1955-57), σ. 403.

¹ Τὸ ὄνομα Ράχες ἀπαντᾷ ἤδη εἰς προικισμῶνον τοῦ ἔτους 1640. Βλ. εἰς Ἐπ. Σταματιάδου, Ἰκαριακά, ἥτοι ἱστορία καὶ περιγραφή τῆς νήσου Ἰκαρίας, ἐν Σάμφ 1893, σ. 155.

² Τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ *Αἰγιαλισκάριον*. Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, ΜΝΕ, Β', σ. 405. Ὁ Κ. Ἀ. Ἀμαντος παράγει τὴν λέξιν ἐκ τῆς *αἰγιαλίσκος*. Τὸ τοπωνύμιον καὶ εἰς Χίον καὶ Λέρον' εἰς Σίκινον Διαλισκάρι. Βλ. Κ. Α. Ἀμαντον ἐν Ἀθηνᾶ, τόμ. 17 (1915), Λεξ. Ἀρχ., σελ. 25 (=Τ ο ὤ α ὕ τ ο ὤ, Γλωσσικὰ Μελετήματα, ἐν Ἀθήναις 1964, σ. 153).

λιέργειαν δημητριακῶν, διὸ χρησιμοποιοῦνται πρὸς τοῦτο μόνον 3309 στρέμματα.

Σπουδαῖον παράγοντα διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ τόπου ἀπετέλει παλαιότερον καὶ ἡ παρασκευὴ ξυλανθράκων¹, πρὸς δὲ καὶ ἡ ναυτιλία εἰς τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον καταφεύγει ἄρκετὸν ποσοστὸν τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ τῆς περιοχῆς ταύτης.

Χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς ὑποτυπώδους μορφῆς τῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου κατὰ τὸ παρελθόν, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως,

Εἰκ. 1. Τύπος παλαιᾶς οἰκίας «μονόσπιτου» εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Κουβδάτων τῆς κοινότητος Χριστοῦ Ραχῶν.

ὡς βεβαίως καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἀποτελεῖ ἡ μορφή τῆς κατοικίας ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ μονόσπιτου, ἥτοι τοῦ ἑνὸς δωματίου² (εἰκ. 1).

Ὁ πληθυσμὸς συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν ἀπογραφὴν (1961) ἀνέρχεται εἰς τὴν κοινότητα Ραχῶν εἰς 1034 ψυχὰς καὶ εἰς 724 εἰς τὴν κοινότητα Φραντάτου. Τόσον εἰς τὰς περιφερείας ταύτας, ὡς καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἰκαρίαν, εἶναι οὗτος ἐγκατεστημένος γενικῶς εἰς μικροὺς συνοικισμοὺς, πολλαχοῦ δὲ ἐκάστη οἰκογένεια κατοικεῖ μεμονωμένως εἰς τὸ ἴδιον αὐτῆς κτῆμα, παρουσιαζομένου οὕτω ἐνταῦθα πλήθους ἀγροικῶν.

Ὁ τρόπος οὗτος τῆς διασπορᾶς τῶν οἰκήσεων εἰς πολὺν μικροὺς συνοικισμοὺς, καλουμένους *γειτονίες*, ἢ εἰς μεμονωμένας ἀγροικίας ἐντὸς τῶν ἰδιοκτητῶν κτημά-

¹ Βλ. Ἐπ. Σταματιάδου, ἔνθ. ἀν., σ. 104. Ἰωάνν. Μελά, Ἱστορία τῆς νήσου Ἰκαρίας, τόμ. II, Ἀθήναι 1958, σ. 195.

² Βλ. εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἀγγελ. Χατζημιχάλη, L'art populaire Grec de île d'Icarie. Byzant. Neugr. Jahrb. 6 (1927/28) σ. 211 κέ. (=Τῆς αὐτῆς, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη, Ἀθήναι 1931 σ. 182 κ.έξ.

των, συνεχιζόμενος ἐν μέρει καὶ σήμερον, συνετέλεσεν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος, ὥστε πολλοὶ κλάδοι τοῦ κατὰ παράδοσιν λαϊκοῦ ἔνταῦθα πολιτισμοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ (ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον, τὴν τελευτήν, λαϊκὴ λατρεία, κ.ἄ. δημῶδη ἄσματα, παραμῦθια, παραδόσεις, δεισιδαίμονες δοξασίαι καὶ ἐνέργειαι, μαγεία, μαντεία, προλήψεις κ. ἄ.) νὰ εἶναι ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένοι ἀπὸ ἀπόψεως ἐκδηλώσεων εἰς ἔθιμα καὶ πολιτιστικὰ γενικῶς στοιχεῖα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας εἰς ἄλλους τόπους, ὅπου ἀπαντοῦν συγκεκοτημένοι συνοικισμοὶ ἐκ πολλῶν οἰκογενειῶν.

Ἔνεκα τῆς θέσεως ταύτης τῶν οἰκήσεων, μακρὰν ἀλλήλων, διὰ τὰς μετακινήσεις μου κατὰ τὴν λαογραφικὴν ἔρευναν ταύτην ἔδαπανᾶτο ἀρκετὸς χρόνος, οὗτω δὲ ἡ ἐργασία ἔβαινε ἐκτελουμένη μὲ βραδὺν σχετικῶς ρυθμὸν. Παρὰ ὅμως τὴν δυσζέριαν ταύτην ἐπέτυχον δι' ἐντόνου ἐργασίας τὴν περισυλλογὴν ἐνδιαφερούσης σχετικῆς ὕλης, ἡ ὁποία κατεγράφη εἰς χειρόγραφον ἐκ σελ. 522 σχ. 8^{ου} μεγ., καὶ κατετέθη εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον μὲ ἀριθμ. εἰσαγωγῆς 2449. Ἡ περιεχομένη εἰς τοῦτο πλουσία ὕλη ἀναφέρεται εἰς πλῆθος ἐκδηλώσεων τοῦ φυσικοῦ (ὕλικοῦ), κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ λαοῦ¹. Ἡ ἠχογραφηθεῖσα μουσικὴ ἐπὶ ταινιῶν μαγνητοφώνου περιλαμβάνει 80 ἠχογραφήσεις, τῶν ὁποίων τὰ στοιχεῖα ἔχουν καταγραφῆ εἰς τὸ βιβλίον εἰσαγωγῆς μουσικῆς ὕλης ἀπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6503-6555².

Ἐκ τῆς συλλεχθείσης ὕλης σημειώνομεν τὰ ἑξῆς. Περὶ τῆς λαϊκῆς οἰκίας παρατηροῦμεν ὅτι αὕτη εἰς τὴν παλαιότεραν ἐκ παραδόσεως μορφήν της ἀπετελεῖτο ἐκ μιᾶς αἰθούσης, ὀρθογωνίου σχήματος, μονόσπιτου (εἰκ. 1), μὲ χαμηλὴν στέγην καὶ μικρὰς ἐσωτερικῶς διαστάσεις³. Εἰς τὴν ἀπλὴν αὐτὴν μορφήν της ἐξυπηρετεῖ τὰς

¹ Τρία παραμῦθια εἰς τὰς σελ. 153-154 καὶ 182-190 προέρχονται ἐκ τῆς Εὐδοκίας Καρούτσου, καλουμένης Πατινιάς, ἣτις γνωρίζει αὐτὰ ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς της, τῆς Πάτμου. Ἐκ τῆς ἰδίας ἠχογραφήθησαν καὶ 7 ἄσματα (βλ. χφ., σ. 145-151), τὰ ὁποῖα ἐπίσης γνωρίζει αὕτη ἐκ Πάτμου.

² Εἰς τὴν ἐπιτυχῆ ἐκτέλεσιν τῆς ὅλης ἐργασίας μου ταύτης πολυτιμότητὴ ὑπῆρξεν ἡ συνδρομὴ τοῦ ἐντοπίου ἱατροῦ κ. Γεωργ. Τσαντίρη πρὸς ἀναζήτησιν τῶν πληροφορητῶν μου καὶ ἐπικοινωνίαν μετ' αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἐκφράζω εἰς αὐτὸν τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου ἐπίσης τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς ὅλους τοὺς πληροφορητὰς μου μεταξὺ τῶν ὁποίων εἰς τοὺς κ. Στυλ. Κοτσορνίθην, ἱερέα εἰς Βρακάδες, Σωκρ. Φάκαρην εἰς Χριστὸν κ. ἄ.

³ Βλ. λεπτομερέστερον περὶ τῆς οἰκοδομίας ἐν τῷ χφφ μου (Λ. Α., ἀριθ. 2449, σ. 49-54), πρὸς δὲ εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, ἐνθ' ἄν., σελ. 211 καὶ 182 καὶ Ἰωάνν. Μελά, ἐνθ' ἄν., σ. 192. Σχετικὴν μαρτυρίαν ἐκ τοῦ 17 αἰ. ὑπὸ Ἰωσ. Γεωργερίδη, βλ. εἰς Ἐπ. Σταματιάδου, ἐνθ' ἄν., σ. 99.

στοιχειώδεις τότε ανάγκας τῆς οἰκογενείας, ἣτις συνετηρεῖτο ἐντὸς τῆς κλειστῆς, συγχρόνως δὲ καὶ τῆς πολὺ χαμηλῆς εἰς στάθμην οἰκονομίας τοῦ τόπου¹ διὰ τῆς ἐπιτοπίου παραγωγῆς ἀγαθῶν, ἡ ὁποία εἰς δημοτριακὰ ἦτο πολὺ περιορισμένη. Ἔνεκα τούτου ὁ κάθε γεωργός, ἀμέσως μετὰ τὸν ἄλωνισμόν, ὡς καὶ μέχρι σήμερον, ἐχώριζε τὸν σπόρον, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς παραγωγῆς τὸ διέθετε διὰ τὴν «φασουριάν», δηλ. τὴν διατροφήν τῆς οἰκογενείας του (χφ. σ. 308). Πρὸς τοῦτο τὸ διειμοίραζεν εἰς παλαιότερους χρόνος εἰς 365 μερίδια, ὅσαι αἱ ἡμέραι τοῦ χρόνου, κάθε δὲ ἡμέραν ἠλέθετο εἰς τὸν χειρόμυλον ἓνα μερίδιον καὶ παρεσκευάζετο ὁ ἄρτος τῆς ἡμέρας ὁ ὁποῖος εἰς χρόνους πρὸ 100 ἐτῶν ἐψήνετο εἰς τὰ κάρβουνα τῆς ἐστίας (χφ.σ. 51-52)².

Ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας ταύτης τῶν παραγομένων σιτηρῶν διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ πληθυσμοῦ ὁ ἄρτος ὠπτάτο καὶ ἐτρῶγετο νωπός, «τὸ εἶχα σὲ κακὸ» νὰ τὸν ξηράνουν εἰς φρυγανιάν. Σχετικῆ περὶ τούτου εἶναι ἡ παράδοσις εἰς Ράχες ὅτι «ἡ μητέρα τοῦ σιταριοῦ τοῦ εἶπε: «παιδί μου, θὰ σὲ ἀλέσουνε, θὰ σὲ ζυμώσουνε, θὰ σὲ ψήσουνε ὕστερα θὰ σὲ φᾶνε νὰ μὴ στενοχωρηθῆς». Ρωτᾷ τὸ παιδί.— «Ἄν μὲ ξανακάψουνε στὰ κάρβουνα;» — Λέει του ἡ μητέρα «Τότε κάθε τους κ' ἐσύ». «Δηλαδή ἄφησέ τους νὰ πεινάσουν, διότι, ὅταν σὲ ξανακάψουν καὶ σὲ κίμουν φρυγανιά, τότε θὰ χρειάζονται περισσότερο ψωμί» (χφ., σ. 60).

Τὸ ἄλωνι, ὡς καὶ ἀλλαγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, θεωρεῖται τόπος ἱερός. «Ὅταν εἶσαι μέσα στὴν ἄλωνα καὶ μετρᾷς τὸ σιτάρι, δὲν πρέπει νὰ μιλήσης. Ἄν θέλῃς νὰ φωνάξῃς, πρέπει νὰ βγῆς ἀπόξω, γιατί ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Παναγία εἶναι μέσα στὸ ἄλωνι. Πρέπει ἀκόμη νὰ μὴ στέκωμε ὄρθιοι τότε μέσα στὸ ἄλωνι» (χφ., σ. 308).

Ὁ θεσμὸς τῆς συνεργασίας μεταξὺ τῶν γεωργῶν λέγεται *συμπκαριά*. Πρόκειται περὶ συνεταιρισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ ὑπὸ τὰς ἀκολούθους δύο μορφάς: 1) «νὰ σπείρωμε μαζί, νὰ θερίσωμε μαζί, ν' ἄλωνέψωμε καὶ νὰ χιλιμοδίσωμε» (=νὰ ἔχωμε μεγάλην ἐσοδείαν καὶ νὰ μοιράσωμε τὸν καρπὸν). 2) «*συμπκαριά μόνον εἰς τὰ ζῶα γιὰ τὴ σπορά*» (χφ. σ. 306).

Κατὰ τὴν πώλησιν ἀκινήτου προειμιᾶτο παλαιότερον, κατ' ἔθιμον, ὡς ἀγοραστῆς ὁ *συμπλιαστής* (= ὁ γείτων) ἢ συγγενῆς τοῦ ἰδιοκτῆτου (χφ., σ. 70). Οἱ καρποὶ δὲ κλώνων δένδρων, οἱ ὁποῖοι ἐξετείνοντο εἰς γειτονικὸν κτῆμα (τὸ *μαξούλι τοῦ σκιοδεντριοῦ*) ἀνήκον εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην τοῦ ἀκινήτου (χφ. σ. 72).

Τὸ ἔθος ἐνταῦθα τῆς προτιμῆσεως τοῦ γείτονος ὡς ἀγοραστοῦ τοῦ πωλουμένου ἀκινήτου προέρχεται ἐκ τῆς μεταγενεστέρως ἀρχαιότητος (τῶν παπύρων), συνε-

¹ Βλ. σχετικῶς Ἐπ. Σταματιάδου, ἐνθ' ἄν., σ. 98-100. Ἰω. Μελά, ἐνθ' ἄν., σ. 125.

² Ἡ συνήθεια αὕτη μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ τοῦ 17 αἰ. καὶ κατόπιν ὑπὸ τῶν περιηγητῶν, τοῦ Γεωργγερίνη καὶ τοῦ Tournefort. Βλ. εἰς Ἐπ. Σταματιάδου, ἐνθ' ἄν., σελ. 96, 98, 100.

χίσθη δὲ κατόπιν εἰς τὸ Βυζάντιον¹ ἀπαντῶν καὶ εἰς σχετικὴν διάταξιν τοῦ δικαίου (βλ. εἰς Βασιλ. βιβλ. LV, 5, ἐκδ. Ἰω. Ζέπου, 5, σ. 181) διὰ τὴν προστασίαν τῶν μικρῶν γεωργικῶν κτημάτων ἀπὸ τῆς ἀπορροφήσεώς των ὑπὸ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, οἵτινες ἐν τούτοις ἐπετύγχανον ἐνίοτε τὴν κατάργησιν τῆς προτιμήσεως, ὡς ἐπὶ Λέοντος τοῦ ΣΤ'.: «Ἐξέσσι τῶν κατέχοντι ἀκίνητον διαπιπράσκειν πρὸς ὁ ἄρα βούλεται πρόσωπον ἀνεπικολύτως καὶ ἀνεπιφωνήτως»². Τὸ ἔθιμον τοῦτο τῆς προτιμήσεως ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους³.

Εἰς τὸ δίκαιον τῆς κληρονομίας ὑπῆρχεν «ἔθιμο νὰ κρατῆ ὁ πατέρας τὸ πῶν μικρὸ του παιδί καὶ σ' αὐτὸ νὰ ἀφήνῃ τὸ σπίτι μὲ τὸ νοικοκυριὸ καὶ τὰ γύρω στὸ σπίτι ἀμπέλια, κήπους» (χφ., σ. 69). Ἐπὶ θανάτου τοῦ ἐνὸς τῶν συζύγων, ἀτέκνων, ὁ ἐπιζῶν «δὲν κληρονομεῖ τὸν ἄλλον» (δηλ. τὸν ἀποβιώσαντα)· ἡ περιουσία γυρίζει εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ πεθαμένου» (χφ., σ. 73).

Τὴν πατρικὴν οἰκίαν τὴν κληρονομεῖ ὁ υἱός. Ἐὰν δὲν ὑπάρχη ἄρρεν τέκνον εἰς τὴν οἰκογένειαν «τότε παίρνουν τὸν γαμπρὸν στὸ σπίτι σὺν γαμπρῷ». Ἡ εἰσοδογὴ τοῦ γαμπροῦ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πενθεροῦ του ὡς «σὺν γαμπρῷ» ἐθεωρεῖτο ὑποτιμητικὴ δι' αὐτὸν (χφ., σ. 13). Οὗτος «ἦταν σὲ κατώτερη θέσι, σὰν σκλάβος στὸ σπίτι τοῦ πεθεροῦ. Ἐκτελοῦσε διαταγὰς» (χφ., σ. 62). Ἡ λέξις σὺν γαμπρῷ εἶναι νεωτέρα, ἀντικαταστήσασα τὴν παλαιότεραν ἐν χρήσει κληρικός, ἡ ὁποία ἐσήμαινεν, ὅτι οὗτος θὰ ἐκληρονόμηι «ὅλην τὴν περιουσίαν τοῦ πεθεροῦ του». «Γιὰ τὸν κληρικὸ αὐτὸ ἔλεγαν οἱ ἄλλοι τοῦ χωριοῦ, πὼς ὅταν μπαίνει καὶ βγαίνει στὸ σπίτι τοῦ πεθεροῦ του τοῦ χτυπᾷ στὸ κεφάλι τὸ κοράκι τῆς πόρτας», δηλ. ὅτι εὐρίσκεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ πεθεροῦ. «Ὅταν ἦταν ἀπὸ ξένο μέρος ὁ γαμπρός, τοῦ ἔδιδε ὁ πατέρας τῆς κόρης περιουσία. Ἐλεγαν πὼς τὸν βάζουν ἀδερφᾶτο (δηλ. τὸν λογαριάζουσαν ὡς ἀδερφός)» (χφ., σ. 62).

Εἰς περίπτωσιν διαλύσεως τοῦ γάμου ἕνεκα ἀσυμφωνίας χαρακτήρων μεταξὺ ἀνδρογύνου «ὁ ἄνδρας (τὴν γυναῖκα του) δὲν τὴν διώχνει ἀπὸ τὸ σπίτι του, θὰ τὴν ἀφίση στὸ σπίτι καὶ στὰ χτήματά του καὶ θὰ φύγῃ αὐτός. Ποτὲ δὲν τὴν διώχνει τὴν γυναῖκα του, νὰ τὴν βγάλῃ στὸ δρόμο» (Ράχες) (χφ., σ. 17).

Τὸ ἔθιμον τῆς φιλοξενίας τηρεῖται πολὺ ἔντονον. «Ὅταν κάθεται στὸ τραπέζι ὁ μουσαφίρης, δὲν σηκώνομε τὸ τραπέζι μὲ τὰ πιάτα καὶ τὰ ἄλλα σερβίτσια,

¹ Βλ. Γεωργ. Α. Πετροπούλου, Νομικὰ ἔγγραφα Σίφνου τῆς συλλογῆς Γ. Μαριδάκη, (1684-1835), τευχ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1956, σ. 232.

² Jus Graecorom. (ἐκδ. Ζέπου 1, σ. 186).

³ Βλ. Γεωργ. Α. Πετροπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 232-33, 404-405. (Ἐνταῦθα καὶ βιβλιογραφία).

μέχρι νά φύγη ἢ νά κοιμηθῆ, ἂν εἶναι βράδυ. "Ἄν τὸ σηκώσωμε, θεωρεῖται προσβολή στὸν ξένο· εἶναι σὰν νά τοῦ λέμε νά φύγη» (χφ., 69)¹.

Εἰς τὴν δημόδη ποίησιν ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς πλήρη ὑποχώρησιν ὡς πρὸς τὰ πολυστίχα τραγούδια κυριαρχοῦν καλλιεργούμενα τὰ δίστιχα. Παλαιότερον ἤδοντο εὐρέως καὶ παραλογές (κατεγράφησαν εἰς μεγάλον ἀριθμὸν εἰς Μάραθον τῆς κοινότητος Φραντάτου), ἐπίσης λυρικά (τῆς ἀγάπης) καὶ σατιρικά. Ἐκ τῶν ἀκριτικῶν κατεγράφη μόνον ἓν (χφ., σ. 226).

Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ κατωτέρω ᾠσμα μὲ θέμα τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν μετατροπὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς μουσουλμανικὸν τέμενος.

*Μέρα ἔναι καὶ ξυπνήσετε, πρωὶ καὶ σηκωθῆτε
καὶ ἂν δὲν πιστεύετε, ἄρχοντες, μπροβάλετε νά ᾄητε.
Πᾶν τὰ πουλιά στὸ βοσκητὸ κ' οἱ ἔμορφες στὴ βρύση
κ' ἐσεῖς, χελιδονάκια μου, στὴν ἔρημο νά πᾶτε.*

5 Δώστε χαμπάρι στὴ Φραγγιά καὶ στὴ Χριστιανοσύνη
πὼς πῆραν τὴν Ἁγίαν Σοφίαν οἱ Τοῦρκοι καλοῦργοι.

*Ἐχάσαν τη κ' ἐκτίσαν τη, μέγα τζαυὶ τὴν κάμα
καὶ ἀπὸς (=ἀφότου) ἐπῆραν τὸ σταυρὸ κ' ἐβάλαν τὴν παντιέρα
ἄ! τί καημὸς ποὺ ἦτανε ἐκείνη τὴν ἡμέρα (χφ., σ. 385-86).*

Ἐκ τῶν ἠχογραφηθεισῶν μελωδιῶν ᾠσμάτων παραθέτομεν τὴν μουσικὴν τραγουδιοῦ, τὸ ὁποῖον ἤδεδο παλαιότερον κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐκκινήσεως τῆς γαμηλίου πομπῆς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν στέψιν πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ.

Κί - νη - σε δέν - - - τρο
κί - νη - σε, κί - νη - σε κυ -
πα - ρί - σ
σι, κί - νη - σε Δά - φνη

¹ Περὶ τῆς φιλοξενίας τῶν Ἰκαρίων ἀναφέρει καὶ ὁ Ἐπ. Σταματιάδης, ἐνθ' ἂν., σ. 101.

φου . . . ντω . τή . . . και

κρυ - σταλ - λέ - νιο βρύ - . . . - ση.

ΕΠΩΔΟΣ $\text{♩} \sim 132$

Δια - μαν - τέ - νιο μου - ρο - - λό - ι :

πού 'μπες μέσ' σ'άρ - χον - - το - - λό - ι -

Τον.

(χφ., σ. 521. Ἔθν. Μουσ. Συλλ., ἀρ. εἰς. 6553) ¹.

Αἱ καταγραφεῖσαι ἱστορικαὶ παραδόσεις ἀναφέρονται κυρίως εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ περιοχὴ τῶν Ραχῶν, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ νῆσος, ἐμασίτιζοτο ὑπὸ τῶν πειρατῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους «κατοικοῦσαν οἱ Καριῶτες», γιὰ νὰ μὴν τοὺς βρῖσκουν οἱ Ἀλγερεῖνοι» (χφ., σ. 31) ², εἰς τὴν Λαγκάδα, τοποθεσίαν δυτικῶς τῶν Ραχῶν, μὴ φαινομένην ἀπὸ θαλάσσης.

Ἡ καὶ ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν τόπων γνωστὴ παράδοσις περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, ἔχοντος ὄτα ὄνου ἢ τραγοῦ κ. ἄ., κατεγράφη εἰς Γιαλισκάρι (χφ., σ. 274) ὑπὸ τὸν τύπον:

«Τ' Ἀλεξάντρον ἢ κεφαλὴ
ἔχει τραῖνο ἀντι
καὶ κασιόδα στὴν κορφή.» ³

Παραπλεύρως τῆς δημοσίας ὁδοῦ πρὸς τὸν Ἀρμενιστὴν, μετὰ τὸν συνοικισμὸν Ἅγιος Δημήτριος Ραχῶν, εὐρίσκεται ἐκκλησιδίων καλούμενον «ἡ Παναγία» (εἰκ. 2). Ἐκ διαφόρων περὶ αὐτῆς παραδόσεων (χφ., σ. 243-244) παρατίθεται ἡ περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναυδύριου τούτου. «Λένε πὼς ἐκεῖ τὸ μέρος τὸ εἶχε κάποιος γιὰ σπιτότοπο καὶ ἔσκαφε νὰ χτίσῃ σπιτί. Ἐκεῖ πού 'σκαφε εὐρῆκε κόκκαλα ἀθρόπου

¹ Ἡ μουσικὴ καταγραφή τῆς μελωδίας ἐκ τῆς ταινίας μαγνητοφώνου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ συντ. - μουσ. Σπυρ. Περιστερή.

² Βλ. σχετικῶς περὶ πειρατῶν καὶ Ἰωάνν. Μελά, ἔνθ' ἀν., σ. 137-139.

³ Βλ. καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν δημοδῶν παραδόσεων καὶ δοξασιῶν περὶ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου, «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου, Ἀθῆναι 1953, σ. 391 κ. ἐξ.

πού πολὺ μυρίζανε. Τὰ ἔβαλε στὸ φυλάκι (=σακκὶ ἀπὸ δέρμα κατσικιουῦ) νὰ τὰ πάη στὴν ἐκκλησία. Στὸ δρόμο τοῦ ἴππινθησε κάποιος ἄλλος ἄνθρωπος καὶ τοῦ λέει: «Τί εἶναι πού τὰ σηκώνεις στὸ φυλάκι καὶ μυρίζουν τόσο ὥραϊα;» «Κάτι κόκκαλα, λέει, ηῦρα 'κεῖ πού 'σκαβα». Τὸ βράδυ βλέπει στὸν ὕπνο του· εἶδε τὴν Παναγία καὶ τοῦ εἶπε, νὰ πάη νὰ χτίσῃ ἐκκλησία στὸ μέρος πού 'βρε τὰ κόκκαλα. Καὶ τὴν ἄλλη μέρα ἔβαλε ἐργάτες καὶ ἔχτισε τὴν Ἐκκλησία» (χφ., σ. 99-100).

Εὐρέως διαδεδομένα ἄπαντοῦν τοπικαὶ παραδόσεις περὶ τῆς Ἁγίας Λεσβίας

Εἰκ. 2. Ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίτσας.

(χφ., σ. 32-33 καὶ 100-102). Λέγεται ὅτι τὸ λείψανον τῆς Ἁγίας μετεφέρετο ἐκ Πάρου ὑπὸ Ἀλγερίνων πειρατῶν ἢ ναυτικῶν ἐκ Μυτιλήνης, οἵτινες προσωρομίσησαν εἰς Ἰκαρίαν ἔνεκα τρικυμίας. Οἱ Καριῶτες ἔκλειψαν ἀπὸ αὐτοὺς τὸ σιγήνωμα τῆς Ἁγίας καὶ τὸ μετέφεραν εἰς τὴν τοποθεσίαν Στάβλος ἢ Μάραθος εἰς τὴν Πέρα Μεριά τῆς Ἰκαρίας καὶ τὸ ἔκρυψαν ἐντὸς σπηλαίου. Μετὰ πάροδον πολλοῦ χρόνου, ἓνας χωρικός, κατόπιν ὄνειρου, ἀνεκάλυψε τὸ λείψανον καὶ ἔκτισαν εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν τὴν Ἐκκλησίαν (χφ., σ. 32-33).

Περὶ τῆς παραδόσεως ταύτης τῆς δσίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας κάμνει εὐρὸν λόγον ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης (Ἰκαριακά, 1893, σ. 68-74). Οὗτος παραθέτει ἔτι (βλ. σ.

69-74) και τὸ σχετικὸν συναξαρίον περὶ αὐτῆς ἐκ τοῦ Συμεῶνος τοῦ Μεταφράστου.

Ἄλλαι καταγραφεῖσαι ἐνταῦθα παραδόσεις περὶ Ἁγίων παρατηροῦμεν, ὅτι ἔχουν κοινὰ στοιχεῖα καὶ γνωρίσματα πρὸς τὰς καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους. Οὕτω ὁ Ἅγιος Χαράλαμπος, τοῦ ὁποίου ἐκκλησία ὑπάρχει εἰς τὸν Κάμπον Μεσαριᾶς, τιμᾶται ὡς προστάτης τῶν ζώων (βοδιῶν) ἀπὸ ἀσθενείας (Ράχες) (χφ., σ. 100). Ἡ Ἁγία Βαρβάρα πιστεύεται ὅτι θεραπεύει τοὺς πάσχοντας ἐκ γρίπης, ἱλαρῶς, κυρίως δὲ ἀπὸ «τὴν εὐλογημένη» (=εὐλογίαν). Ἡ λαϊκὴ παράδοσις λέγει, ὅτι ἡ Ἁγία Βαρβάρα «ἦτο μία ὥραία κόρη. Οἱ γονεῖς ἦτανε εἰδωλολάτρες. Τὴν κατατρέχανε οἱ νέοι γὰρ τὴν παντρευτοῦν αὐτὴ δὲν ἤθελε καὶ παρακάλεσε τὸ Θεὸ γὰρ τῆς χαλάσῃ τὸ πρόσωπο μὲ σπυριὰ γὰρ γὰρ μὴν τὴν κατατρέχουν οἱ νέοι. Τὴν κατὰτρεχε καὶ ὁ πατέρας της. Αὐτὴ γὰρ γὰρ σωθῆ ἔφυγε καὶ ὅπως τὴν κυνηγοῦσαν ἐσπίστηκε ἡ γῆ καὶ τὴν κατάπιε· ἔμεινε μόνο τὸ κεφάλι της ὄξον κ' ἔβαλε ὁ πατέρας της καὶ τῆς τὸ κόψανε» (Μάραθος) (χφ., σ. 316).

Ἡ παράδοσις αὕτη, ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς ἀπαντῶσα καὶ ἀλλαχοῦ¹, ἔχει διαμορφωθῆ προφανῶς ἐκ τοῦ συναξαρίου της².

Τὸ Ἅγιον Γιαννιῶν τοῦ Φανιστῆ (24 Ἰουνίου) κοιτάζει κατὰ τὴν πρωίαν ὁ καθένας τὴν σκιάν τοῦ σώματός του· «ἂν εἶναι χωρὶς κεφάλι, εἶναι βέβαιο πὸς θά πεθάνῃ αὐτὸς πὸν τὴν κοιτάζει» (Μάραθος) (χφ., σ. 320).

Ἐκ τῶν λατρευτικῶν ἐθίμων ἀναφέρομεν τὰ κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς 20 Ἰουλίου εἰς τὴν ἐξοχικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἡλίας, κειμένην εἰς ὑψηλὴν κορυφὴν, πλησίον τῆς «γειτονιάς», ἥτοι μικροῦ συνοικισμοῦ ἐκ τινων οἰκογενειῶν, Καρυδιῆς τῆς κοινότητος Χριστοῦ Ραζῶν.

Μετὰ τὴν λειτουργίαν οἱ πανηγυρισταὶ παρακάθηνται εἰς κοινὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν προσφέρεται κρέας τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας ἔχει ἐψηθῆ ὑπὸ τῆς Διοικ. ἐπιτροπῆς τῆς Ἐκκλησίας (εἰκ. 3). Τὸ κρέας τοῦτο προέρχεται ἀπὸ σφάγια, ἀφιερῶματα εἰς τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἡλίας.

Αἰτιολογικὴ τῆς ἰδρύσεως τῶν ἐκκλησιῶν πρὸς τιμὴν τοῦ προφήτου Ἡλίας εἰς τὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν εἶναι ἡ ἀκόλουθος παράδοσις.

«Ὁ προφήτης Ἡλίας ἦταν μέσ' στὴ θάλασσα κ' ἐβαρέθηκε τὴ θάλασσα κ' ἐπῆρε ἓνα κοιντὶ κ' ἐβγήκε ὄξω.

Ἄμα ἀπάντεχε κανένα χωρικὸ τοῦ ἔδειχνε τὸ κοιντὶ καὶ τὸν ἀρωτοῦσε: «τί εἶναι».

¹ Βλ. Στεφ. Α. Ἡμέλλου, Δημόδεις παραδόσεις ἐκ Νάξου, Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΑ'-ΙΒ' (1958/59), Ἀθῆναι 1960, σ. 216.

² Γ. Κ. Σπυριδάκη, Βυζαντιναὶ παραδόσεις, Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολῆς Παν. Ἀθηνῶν, Περ. Β', τόμ. Δ' (1953-54), σ. 365 κ.ἑξ.

—²Εάν ἔλεγε κουνί, δὲν ἔσταιματοῦσε. ³Επήγαινε πὺ πέρα ἔφασε ψηλά σὺ βουνὸ κι ἀρώτησε ἕνα χωρικό, «τί εἶναι» καὶ τοῦ εἶπε, ὅτι εἶναι φτυάρι πὸν φτυαρίζουν τὸ χῶμα. Τότε λέει ὁ προφήτης Ἰλίας — «ἔδω θὰ μείνω». Ἀπὸ τότε χιρίζουν τὶς ἐκκλησίες τοῦ προφήτη Ἰλίας στὰ βουνά» (Ράχες). (χφ., σ. 246-247). Ἡ παράδοσις αὕτη ἀπαντᾷ εὐρύτερον γνωστὴ καὶ εἰς ἄλλους τόπους¹.

Περὶ τοῦ Ἀγίου Φιλίππου παραδίδεται καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ἦτο πτωχὸς γεωργὸς ὅστις τὴν 14 Νοεμβρίου, ἡμέραν τῶν ἀπόκρσεων, μὴ ἔχων κρέας διὰ τὰ «ἀποκρέψη», ἔσφαξε κατὰ τὸ ἑσπέρας τὸ βόδι του, διανείμας κρέας καὶ εἰς τοὺς πτω-

Εἰκ. 3. Ἡ ἔψησις τοῦ κρέατος.

χοὺς. «Τὸ πρῶτὸ πὸν σηκώθηκε εἶδε σὺ σιάβλο τὸ βούδι πὸν εἶχε σφάζει». (Μάρθατος) (χφ., σ. 335) Ἡ παράδοσις εἶναι κοινὴ καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τόπους, ὡς εἰς Κάρπαθον (Μ. Γ. Μιχαηλίδου Νουάρου, Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου, Α', 1932, σ. 232. Ν. Γ. Πολίτου, Παραοιμίαι τόμ. Α', 250· εἰς Αἰτωλίαν (Κεφαλόβρυσον) (βλ.

¹ Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Παραδόσεις, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1904, σ. 116, ἀρ. 207-208. τόμ. Β', 1904, σ. 801-803 καὶ Γ. Κ. Σπυριδάκη, ἐν Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 334.

Λαογρ. Α', 1909, σ. 696)· εἰς Νάξον (βλ. Λαογρ. 17 (1957/58) σ. 38). εἰς Ρούμελην (βλ. Α. Λουκοπούλου, Γεωργικά τῆς Ρούμελης, σ. 171) κ.ά.

Ἡ παράδοσις περὶ τοῦ Ἁγ. Κασσιανοῦ καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου¹ κατεγράφη εἰς Ἀρμενιστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου καὶ τοῦ Ἁγ. Νικολάου καὶ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ ὑποκινήσαντος τὸν Ἁγ. Κασσιανὸν (ἐνταῦθα τὸν Ἁγ. Ἀντώνιον), δικηγόρου νὰ ὑποβάλλῃ κατηγορητήριον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ κατὰ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὅτι οὗτος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Ἁγίον Ἀντώνιον ἐλάμβανε πολλὰς προσφορὰς ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν (χφ., σ. 241-243).

Οἱ δαίμονες τοῦ Δωδεκαημέρου, οἱ κοινῶς Καλικάντζαροι, καλούμενοι ἐνταῦθα *Καλιτσατέροι*², ἐπιστεύετο ὑπὸ τῶν παλαιότερων «πὼς ἐρχόντανε ἀπὸ τῆ Μύκονο τὸ Σαραντάμερο μὲ τὰ καρυδόσοφλα. Ἦσαν σὰν ἄνθρωποι ἐγουρίζανε τὰ Χριστουγεννόσκολα τὴ νύχτα κ' ἐμπαίνανε μέσα στὰ σπίτια» (Ράγες, χφ., σ. 43-44 καὶ 106-107. Ἀρμενιστής, χφ., σ. 241).

Ἡ παράδοσις περὶ τῆς ἐλεύσεως τῶν Καλικαντσάρων διὰ θαλάσσης, ἐνταῦθα ἐκ Μυκόνου, φαίνεται εὐρύτερον νησιωτικῆ. Εἰς τὴν Ἄνδρον πιστεύεται ὁμοίως ὅτι οἱ δαίμονες οὗτοι, καλούμενοι Καλιβρούσηδες, ἐτοιμάζονται ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ Σαρανταμέρου καὶ εἰσβάλλουν εἰς τὴν νῆσον μὲ πλωτὰ μέσα τὰ ὁποῖα ἐτοιμάζουσι οἱ ἴδιοι³.

Ἐνδιαφέρονσαι εἶναι ἔτι αἱ ἐπιχωριάζουσαι καὶ ἐνταῦθα, δηλ. εἰς Ἰκαρίαν, παραδόσεις διὰ τὸ κλῆμα, αἱ ὁποῖαι φαίνεται ὅτι ἔχουν εἰσαχθῆ εἰς τὴν νῆσον ὑπὸ οἰκιστῶν ἐξ ἄλλων τόπων. Οὕτω λέγεται εἰς Μάραθρον τῆς κοινότητος Φραντάτου, ὅτι «τὸ κλῆμα τὸ φύτεψε ὁ Νῶε. Ὅταν ἔχωμε νὰ ποῦμε πὼς εἶναι πολὺ παλαιό, λέμε ὅτι εἶναι ἀπὸ τοῦ Νῶε τὸν καιρό» (χφ., σ. 310).

Εἰς τὴν συνοικίαν (γειτονίαν) Καρυδιῆς τῆς κοινότητος Χριστοῦ Ραχῶν ἡ διήγησις αὕτη ἀπαντᾷ ὡς αἰτιολογικῆ τοῦ κλαδέματος τοῦ κλήματος. Οὕτω λέγεται ὅτι «ὁ γάδαρος σὲ κάποιον μέρος εὗρηκε ἕνα κλῆμα. Θὰ ἴτανε χειμῶνας καὶ τὸ ἔφαγε. Ἔρχεται ἡ ἀνοιξί. Εἶδαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι τὸ κλῆμα πού ἴφαι ὁ γάδαρος εἶχε κάμει καλύτερα σταφύλια ἀπὸ τὰ ἄλλα κλήματα. Ἀπὸ τότε ὁ ἄνθρωπος ἔμαθε νὰ κλαδεύῃ τὸ κλῆμα» (χφ., σ. 177)⁴. Ἄλλη σχετικῆ παράδοσις ἐκ τοῦ χωρίου Φραντάτου ἀναφέρει πὼς ἕνας ὀδοιπόρος ἦυρε ἕνα μικρὸν φυτὸν καθ' ὁδὸν ἐκριζωμένον καὶ τὸ

¹ Βλ. περὶ τῆς παραδόσεως εἰς Ἐπετηρ. Λαογρ. Ἀρχ., τόμ. ΙΓ'-ΙΔ' (1960-61), ἐν Ἀθήναις 1962, σ. 321.

² Οὕτω καὶ εἰς Χίον.

³ Βλ. Α. Π. Πασγάλη, Ἄνδρου λαογραφικά· Καλιβρούσηδες. Λαογρ., τόμ. 11 (1934/37), σ. 603.

⁴ Ἡ παράδοσις καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν Νάξῳ. Βλ. Στέφ. Ἡμελλον, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 223.

έτοποθέτησεν εἰς μικρὸν κόκκαλον πετεινοῦ, διὰ νὰ μὴν ξηρανθῆ ἕως ὅτου φθάσῃ εἰς τὸν προορισμὸν του. Τοῦτο ἠῦξανε καθ' ὁδόν, ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη νὰ τὸ μεταφυτεύσῃ ἀλληλοδιαδόχως εἰς κόκκαλον χοίρου, ἔπειτα λέοντος καὶ τελευταῖον εἰς τὸ χωράφι του.

Ὁ καρπὸς τοῦ φυτοῦ τούτου, ποῦ ἦτο τὸ κλῆμα, προσέλαβεν ιδιότητας ἀπὸ τὰ ζῶα, ὡς ἄνω, εἰς τῶν ὁποίων τὰ ὀστᾶ ἐφυτεύθη (ἀλέκτορος, χοίρου καὶ λέοντος), οὕτω δὲ ὁ νοικοκύρης, ὅταν ἔπινε κρασί εἰς μικρὰν ποσότητα «ἐπειτοῦσε λόγια κ' ἦλεε σὰν τὸν πετεινό», ὅταν ἔπινε περισσότερον ἐφαίνετο εἰς αὐτόν, ὅτι «ἐθέριε μεῖσα του», ὅπως ὁ λέων, καὶ ὅταν ἔπινε ἀκόμη περισσότερον ἐγίνετο «σὰν τὸ γουρούνι» (χφ., σ. 387-88)¹.

Περὶ τῆς φώκας (φώκης) καὶ τοῦ καματεροῦ (= ἀράχνης) παραδίδεται, ὅτι ἦσαν γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι μετεμορφώθησαν οὕτω ἕνεκα κατάρας τῆς μητρὸς των (Ράχες) (χφ., σ. 201-202).

Γνωστὰ εἶναι ἔτι ἐνταῦθα καὶ αἱ εἰς ἄλλους τόπους ἀπαντῶσαι διηγῆσεις περὶ τῆς γεροντοκτονίας καὶ τῆς καταργήσεως τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀφ' ἧς ἐδείχθη εἰς τὸν βασιλέα ἢ σοφία τῶν γερόντων (χφ., σ. 245, 259-60).

Αἱ δοξασαίαι περὶ τῶν *Μοιρῶν*, ὡς ἐρχομένων τὴν τρίτην νύκτα ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ νεογνοῦ, διὰ νὰ τὸ μοιράσουν, «δηλ. νὰ ὀρίσουν εἰς αὐτὸ τὴν τύχην», ἀπαντοῦν ὁμοίως καὶ εἰς τὴν Ἰκαρίαν.

«Στὶς τρεῖς μέρες ποῦ θὰ γεννηθῆ τὸ παιδί ἔρχεται ἡ Μοῖρα καὶ τὸ μοιράζει.

Τὸ μορὸ θὰ τὸ κάμωμε μπάνιο, θὰ ριζώμε ἀλάτι στὸ νερὸ γιὰ νὰ τὸ ἀλατίσωμε τὸ μορὸ, θὰ τοῦ βάλωμε καλὰ ροῦχα, νὰ τὸ στολίσωμε, γιὰ νὰ τὸ ἔβρω ἢ Μοῖρα στολισμένο νὰ τὸ μοιράσῃ» (Γιαλισκάρι) (χφ., σ. 253).

Κάθε ἄνθρωπος πιστεύεται, ὅτι ἔχει «τ' ἀέριν του» ἢ τὸν ἀναφακάν του», δηλ. τὸν ἄγγελόν του. «Πολλὲς φορές, ὅταν κοιμούμαστε σὲ μέρος ποῦ δὲν πρέπει νὰ κοιμηθῶμε, ἔχομε ἀκούσει στὸν ὕπνο φωνὴ νὰ μᾶς λέῃ τ' ὄνομά μας. Μᾶς φωνάζει τὸ ὄνομά μας. «Ὅταν ἀκούσωμε τ' ὄνομά μας πρέπει νὰ σηκωθοῦμε καὶ νὰ φύγωμε ἀπ' ἐκεῖ» (Γιαλισκάρι) (χφ., σ. 276). Ἐπίσης «πρὶν πεθάνῃ ἕνας μπορεῖ νὰ ᾄδῃ τὸν ἀναφακάν του σὰν σὲ ὀπασία» (Ράχες) (χφ., σ. 166).

Ἡ κοινὴ δοξασαία περὶ τῆς ἐξόδου τῶν ψυχῶν ἀπὸ τὸν Ἄδην κατὰ τὸ Πάσχα (ὁμοίως καὶ εἰς Γιαλισκάρι χφ., σ. 277) συνδέεται πολλαχοῦ μὲ ἐνεργείας ὑπὲρ τούτων, ἰδίᾳ μνημοσύνων καὶ ἄλλων. Εἰς Ράχες Ἰκαρίας, κατ' ἔθιμον, τὴν πρωίαν τοῦ Μεγ. Σαββάτου εἰς τὴν λειτουργίαν «ὅσοι ἔχουν πεθαμένους καὶ θέλουν, φέρ-

¹ Παραλλαγὰς τῆς παραδόσεως ταύτης ἐκ Νάξου βλ. ἐν Λαογρ., 17 (1957), σ. 52-53, σ. 70.

νον κόλλυβα στην ἐκκλησία τὰ ὁποῖα μοιράζονται στους ἐκκλησιαζομένους. Τὸ λέμε *μνημόσυνο*. Αὐτοὶ πὺν πᾶνε στὴν ἐκκλησία τὸ μνημόσυνο εἶναι σημεῖο, ὅτι τὸ ἀπόγευμα θὰ φέρουν στὴν Ἐκκλησία καὶ κρέας.

Αὐτοὶ πὺν ἔχουν τοὺς πεθαμένους, φέρνει ὁ καθένας ἕνα κατσίκι ἢ μισὸ ἀνάλογα μὲ τὴν δύναμί του φέρνει καὶ ψωμιὰ καὶ κρασί. Αὐτὰ (δηλ. τὸ κρέας, τὰ ψωμιὰ καὶ τὸ κρασί) τὰ συγκεντρώνει σ' ἕνα κελλὶ τῆς Ἐκκλησίας μιὰ ἐπιτροπή. Τὸ πρωτὶ τῆς Λαμπρῆς, πρωτὶ πρωτὶ, θὰ βάλουν τὸ κρέας στὰ καζάνια πὺν τὰ ἔχουν στήσει ἔξω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ θὰ τὸ ψήσουν βραστό. Μετὰ θὰ τὸ ζυγίσουν καὶ θὰ λογαριάσουν πόσο ἀναλογεῖ στὸ κάθε ἄτομο πὺν θὰ βρεθῆ στὸ χωριό, ντόπιους καὶ ξένους. Κανένας δὲ θὰ ἔξαιρεθῆ. Θὰ τὸ βάλουν στὶς σκάφες, θὰ ἔλθῃ ὁ παπὰς νὰ διαβάσῃ τὴν εὐχή, νὰ μνημονεύσῃ καὶ ὅλος ὁ κόσμος πὺν θὰ εἶναι ἐκεῖ θὰ συγχωρέσῃ τίς ψυχὰς τῶν πεθαμένων. Μετὰ θὰ τὸ κόψουν τὸ κρέας αὐτὸ σὲ ἴσες μερίδες, ζυγισμένες, καὶ θὰ τὸ μοιράσουν, ὥστε νὰ πάρουν καὶ νὰ φᾶνε ὅλοι». Αὐτὸ λέγεται *μνημόσυνο*. (Ράχες) (χφ., 66-67).

Τὸ ἔθος τοῦ μνημοσύνου τούτου ὑπῆρχε παλαιότερον καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων. Ὅποιος ἤθελε ἐκόμιζεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κρέας, ψωμί καὶ κρασί. Τὸ κρέας ἐψήνετο «σὲ καζάνια, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, στὸ κελλί» καὶ ἐμοιραζέτο μετὰ τὴν λειτουργίαν εἰς τοὺς παρευρισκομένους. Ἐλέγετο «*μνημόσυνο*» καὶ «τὸ κάναμε γιὰ τίς ψυχὰς, νὰ συχωρεθοῦνε. Ὅποιοι τρώγανε ἔπρεπε νὰ σηκωθοῦν ὄρθιοι καὶ νὰ ποῦν: Ὁ Θεὸς συγχωρέσοι τους» (χφ., σ. 336).

Αἱ ψυχὰι πιστεύει ὁ λαός, ὅτι παραμένουν ἐλευθεραὶ ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, διατρίβουσαι εἰς τὸν Ἐπάνω κόσμον, μέχρι τοῦ Σαββάτου τῆς Πεντηκοστῆς τὸ ὁποῖον λέγεται «τοῦ Σουρουλοῦ» (Γιαλισκάρη χφ., σ. 277) ἢ τοῦ «Σουρουλῆ» (Ράχες χφ., σ. 402).

«Ὅλα τὰ Ψυχοάββατα, νὰ πᾶν² καὶ νὰ γυρίσουν·

τοῦ Σουρουλῆ τὸ Σάββατο νὰ πά', νὰ μὴ γυρίσῃ».

Ἔχουν νὰ ποῦν ὅτι ἴσαμε τότε οἱ ψυχὰς εἶναι ὄξω καὶ ἀπὸ τὸ Σάββατο αὐτὸ ξαναφυλακίζονται (Χριστὸς Ραχῶν χφ., σ. 402).

Τὸ ὄνομα τοῦ Σουρουλοῦ καὶ τοῦ Σουρουλῆ φαίνεται παραφθορὰ ἐκ τοῦ «Ρουσαλιοῦ», ὡς εἰς ἄλλους τόπους¹.

«Ὅσες γυναικες ματιάζουν (=βασκαίνουν) τίς λέμε Γοργόνες» (Φραντᾶτον, χφ., σ. 349).

¹ Βλ. προχείρως ἐν Λαογρ., τόμ. 4 (1912/13), σ. 324-327. Περὶ τοῦ ὀνόματος βλ. εἰς Φ. Κονκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 29-31. (ἐνταῦθα καὶ βιβλιογραφία).

Αἱ Νεραΐδες λέγονται εἰς τὴν Ἰκαρίαν *Καλομοῖρες*¹, αἱ περὶ αὐτῶν δὲ παραδόσεις ἀπαντοῦν καὶ ἐνταῦθα εὐθρῶς διαδεδομένα. Πιστεύεται «πὺς κάθε βρῦση ἔχει τὸ Στοιχεῖόν της, τὸ λέγαμε Στοιχεῖὸ τοῦ νεροῦ».

«Τὰ Στοιχεῖά αὐτὰ κυκλοφοροῦσαν σὺς 12 ἡ ὥρα τὸ μεσημέρι καὶ τὴ νύχτα, κυρίως τὰ μεσάνυχτα. Τὸ Στοιχεῖὸ αὐτὸ τοῦ νεροῦ παρουσιαζότανε σὰ γυναῖκα. Τὰ στοιχεῖά τὰ λέγαμε καὶ *Καλομοῖρες*». (Τραγοστάσι τῆς κοινότητος Χριστοῦ, χφ., σ. 23)

Οἱ Καλομοῖρες ἀναφέρονται ἔτι «πὺς εἶναι γυναῖκες ὁμορφες· τὰ πόδια των εἶναι πίσω γυρισμένα παρουσιάζονται σὲ ἀπόκεντρα ρέματα» (Μάραθος χφ., σ. 317) κυρίως κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μεσημβρίαν, μὲ λευκὰ φορέματα. Εἰς τόπους ὅπου ὑπάρχει νερὸ πλύνουν καὶ χορεύουν. Ὁ διερχόμενος ἔκεῖθεν σύρεται ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀναγκάζεται νὰ χορεύῃ μέχρι τὰ ἔξημερώματα. Ἐάν τις κατορθώσῃ νὰ ἀρπάσῃ τὸν πέπλον ποὺ κάθε μία ἐξ αὐτῶν φέρει εἰς τὴν κεφαλὴν της, οὗτος καθίσταται κύριος τῆς φερούσης. Αὕτη γίνεται σύζυγός του καὶ τεκνοποιεῖ μαζί του, μόλις ὁμως ἐπιτύχῃ νὰ ἀνακτήσῃ τὸν πέπλον της ἐπανέρχεται ἀμέσως εἰς τὴν δαμιονικήν της μορφήν καὶ ἐξαφανίζεται. (Βλ. παραδόσεις: ἀπὸ Τραγοστάσι κοιν. Χριστοῦ, χφ., σ. 40-41. Γιαλισκάρι, χφ., σ. 260 καὶ 271 καὶ Βρακάδες, χφ., σ. 413 καὶ 414).

R É S U M É

Rapport sur une mission folklorique à l' île d' Icarie (13-31 juillet 1962)

par Georges Spyridakis

L' auteur expose (voir, pp. 230-243) les résultats ainsi que ses remarques concernant les recherches folkloriques qu' il a effectuées à l' île d' Icarie (région de Raches, dans la communauté de Frandaton et dans les villages d' Armenistis et de Yaliscari) du 13 au 31 juillet 1962.

Il remarque en premier lieu la situation primitive de l' économie de cette région au passé, c. - à - d. pendant l' époque de la domination Ottomane. Cette situation économique a naturellement influencé la vie matérielle du peuple, et surtout dans la manière avec laquelle il construisait ses demeures qui ne possédaient qu' une seule pièce pour toute la famille (v. pp. 231, 232) comme aussi par la façon dont il préparait quotidiennement le pain, dont la cuisson se faisait dans les cendres. (v p. 233). Les institutions de la vie agricole sont également primitives. L' aire est

¹ Βλ. καὶ Ἐπαμ. Σταματιάδου, ἐνθ' ἄν., σ. 130.

considérée comme étant un lieu sacré où il n'est permis ni de parler ni de s'asseoir. (v. p. 233).

Lorsqu'il s'agit de la vente d'une maison on donne toujours la préférence à un acheteur parent ou voisin du vendeur. Cette coutume, répandue aussi à d'autres régions de la Grèce, provient des premiers siècles de notre air et continue à l'époque byzantine où elle est mentionnée dans la législation officielle du IXème siècle. (v. pp. 233-34).

Lorsque l'un des époux meurt sans laisser d'enfants la fortune revient à sa propre famille. Le jeune époux qui cohabite avec ses beaux-parents est considéré comme se trouvant dans une position sociale inférieure, parce que, selon les coutumes du pays, le mari doit posséder une habitation personnelle, indépendante. En cas de divorce il ne chasse point son épouse de la maison mais il la lui abandonne (v. p. 234).

Dans la poésie traditionnelle, les longues poèmes du genre ballades présentent un déclin progressif tandis que les distiques (à deux vers) sont encore en plein essor. Des chansons historiques a été publiée (v. p. 235) une variante de la chanson sur la prise de Constantinople par les Turcs en 1453 et de la transformation de l'Eglise des Ste-Sophie en mosquée.

Du matériel musical qui a été enregistré pendant cette mission, on publie la musique d'une chanson de mariage (v. p. 235-36). Celle-ci était chantée selon la tradition, jusqu'en 1930-1940, au moment où le couple de nouveaux mariés se mettait en route de l'église à la maison de l'époux, après la bénédiction nuptiale.

Du trésor des légendes populaires on fait mention de celles qui se rapportent à Alexandre le Grand, à la fondation de diverses Eglises comme celle de la Ste Vierge qui se trouve située près du village de St. Démètre dans la région de Raches (v. pp. 236-237), celle de la Ste Lesbienne, c'est à dire de la Ste Theoctiste (v. p. 237), comme aussi des légendes sur les Saints guérisseurs, comme St. Charalambos (guérisseur de bêtes), Ste Barbara pour la petite vérole (v. p. 238) et le prophète Elie dont les églises érigées en son honneur couronnent les sommets des montagnes (v. p. 238-39). On y mentionne également les festins populaires donnés en son honneur après la cérémonie de sa fête (20 juillet) (v. p. 238). On rapporte également la fête de St. Philippe qu'on vénère comme agriculteur et finalement la légende de St. Cassien et de St. Nicolas, connue aussi en Bulgarie et en Russie; des légendes étiologiques se rapportant à la manière dont l'homme

a appris à élaguer la vigne (v. pp. 240-241). On en trouve également d'autres sur les Moires, lesquelles, suivant une croyance populaire provenant des temps antiques, viennent auprès du berceau du nouveau-né fixer sa destinée (v. p. 241). On y fait aussi des remarques sur la croyance de l'Ange gardien (v. p. 241), sur les âmes des morts qui sortent de l'Enfer et viennent sur terre durant les fêtes de Pâques jusqu'à la Pentecôte, puis s'en retournent en Enfer. Cette croyance très ancienne se rattache aux fêtes d'Athènes «Anthesteria» et plus particulièrement au troisième jour dénommé Chóes (Χόες) (v. p. 242).

En Icarie les Néreïdes (Fées), les nymphes des sources et des forêts, s'appellent «Kalomoires». Ces Fées possèdent des vertus identiques à celles Fées de connues dans d'autres régions grecques (v. p. 243).

Β'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΤΟΥ ΔΥΤ. ΖΑΓΟΡΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ
(7 ΙΟΥΛ. - 5 ΑΥΓ. 1962)

υπο ΔΗΜΗΤΡ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Ζαγόρι ή *Ζαγοροχώρια* ονομάζεται ή έπαρχία τής Ήπειρου, ή όποία κείται ΒΑ τών Ίωαννίνων όπισθεν του όρους *Μιτωκέλι* και περιλαμβάνει 46 έν όλω χωρία, ύποδιαιρείται δέ συνήθως ύπό τών έντοπίων εις άνατολικόν, κεντρικόν και δυτικόν. Αί εις τό άνατολικόν ύπαγόμεναι κοινότητες καλούνται «*Βλαχοζάγορα*», αί δέ του δυτικού «*Κατούμενα*».

Η μετάβασις εις τό δυτικόν Ζαγόρι γίνεται δια τής άμαξιτής όδοϋ Ίωαννίνων-Κονίτσης, εις τό άνατολικόν δια του Δρίσκου και εις τό κεντρικόν δια τής όδοϋ Ίωαννίνων-Δοβροϋς (Άσπραγγέλων)¹.

Έκ τών άποκορήμων όρέων του Ζαγορίου πηγάζει ό Άϋωσ, ό παραπόταμος αυτου *Βοΐδομάτης* και ό παραπόταμος του Άράχθου *Ζαγορίτικος*. Εις ύψος 500 μ. και εις μήκος 20 χμτ. εκτείνεται έν τή περιοχῃ ταύτη ή ήφαιστειογενής και άπότομος χαράδρα του *Βίκου*², σχηματιζόμενη ύπό παραφρυάδων τής Πίνδου.

¹ Λογοτεχνική περιγραφῃ των Ζαγοροχωρίων βλ. εις τό βιβλίον του γυμνασιάρχου Ίωάννου Σαράλη, Ζαγόρι, Άθήναι, 1960.

² Αυτή παλαιότερον ήτο πολυσύχναστος δια τάς έν αυτῃ φουμένας ίαματικές βοτάναις ύπό τών κομπογιαντιδων ίατρων του Ζαγορίου, όνομαζομένην «*βικοΐατρών*». Βλ. Ίω. Λαμπρίδου, Ήπειρωτικά μελετήματα, τευχ. Η'. Ζαγοριακά, έν Άθήναις, 1870, σελ. 78. Τούς πρακτι-